

**УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВНА АКАДЕМІЯ
ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ**

ГУМАНІТАРНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Кафедра «Історія та українознавство»

М.Є. Целуйко

ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО

Конспект лекцій

з дисципліни

«ПОЛІТОЛОГІЯ»

Харків 2008

Целуйко М.Є. Політичне лідерство: Конспект лекцій. – Харків: УкрДАЗТ, 2008. – 21 с.

У конспекті лекцій висвітлюється феномен політичного лідерства, аналізується його природа, функції, якості, типологія, особливості сприйняття політичного лідера населенням і послідовниками, специфіка політичного лідерства в Україні.

Бібліогр.: 14 назв.

Конспект лекцій розглянуто та рекомендовано до друку на засіданні кафедри «Історія та українознавство» 5 березня 2007 р., протокол № 8.

Рецензент

доц. С.І. Назаренко

У сучасному суспільстві органічно взаємодіють дві системи – “особа” і “політика”. Дуже важливо, щоб цей зв’язок був цивілізованим і соціально зрілим. У зв’язку з цим слід приділяти увагу вивченню деяких принципів і механізмів взаємодії цих систем, а також тих суб’єктів, для яких політичний процес є основною стихією суспільного буття. Таких людей називають політиками, професійними політичними діячами, політичними лідерами. Політичні лідери – це не просто видатні особистості, що надихають інших своїм сучасним та історичним прикладом. Вони – ефективна і незамінна сполучна ланка між державою і суспільством.

І досі – на теоретичному і буденно-практичному рівні – є неоднозначним розуміння ролі особи в історії. Проте силу громадсько-політичних рухів (їх організуючу структуру, програмні настанови, мобілізуючу ідею) населення пізнає та сприймає через їхніх лідерів. Саме вони, ці лідери, висловлюють ті істини, що спонукають народ на ті чи інші дії.

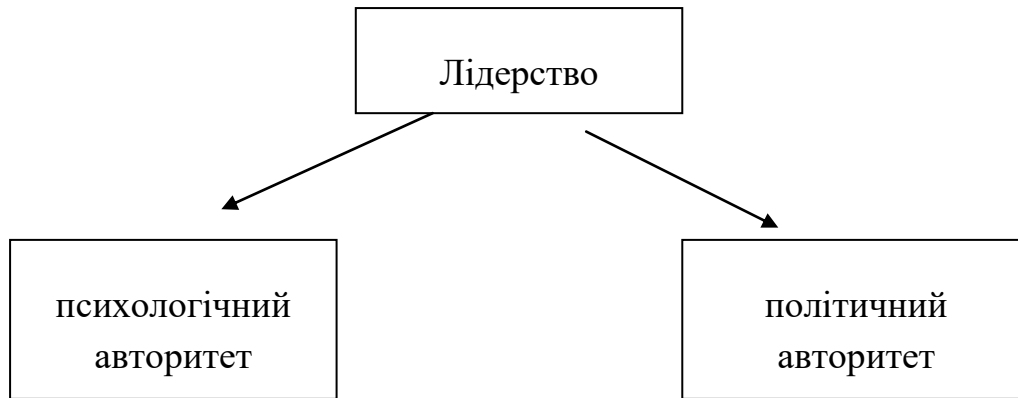
План лекції

- 1 Сутність політичного лідерства.
- 2 Основні концепції лідерства.
- 3 Функції та якості політичного лідера.
- 4 Типологія політичного лідерства.
- 5 Особливості політичного лідерства в Україні.

1 Сутність політичного лідерства

Трактування поняття “лідер” на енциклопедичному рівні лишалося незмінним протягом останніх 100 років (від англ. leader – той, хто веде, вождь, керівник політичної партії або організації). Сучасний політологічний енциклопедичний словник, зокрема, визначає поняття лідера, як особи, що здатна впливати на інших з метою інтеграції їхньої діяльності, котра спрямована на реалізацію інтересів співтовариства.

Зміст явища політичного лідерства включає наявність двох його аспектів: соціально-психологічного і соціально-політичного.

У цілісному процесі управління на будь-якому рівні суспільства – чи це невеликий контактний колектив, чи велике підприємство, чи все суспільство – в ролі ключових виділяють два складника: керівництво і лідерство. В їхніх межах реалізується практично однотипний процес, а саме такий розвиток суб'єкт-об'єктних відносин, коли мають місце відносини підлеглості й один суб'єкт має можливість впливати на інших. Розрізняють же керівництво і лідерство за соціальною технологією підкорення й мірою використання авторитету. При цьому під керівництвом розуміють управління, здійснюване в межах повноважень, затверджених законодавчо або зафіксованих у посадових інструкціях. Такі відносини передбачають обов'язковість виконання волі керівника підлеглими. При цьому керівник може не мати особистого авторитету, хоча прагнення до цього є бажаним, оскільки підвищує ефективність управління.

На відміну від керівництва лідерство трактується як вплив особистого авторитету суб'єкта на свідомість і поведінку певної спільноти людей (колективу, політичної партії, суспільного класу, прошарку тощо) на ґрунті їхніх цінностей і норм життєдіяльності.

В процесі управління можливі ситуації трансформації однієї управлінської стратегії (керівництва) в іншу (лідерство) і навпаки. Природним і логічним є процес, коли лідери, які здатні об'єднати і повести людей силою своєї соціальної і психологічної зрілості, у політичній діяльності посідали місце в офіційних правлячих структурах і застосовували загальноприйняті примусові методи. Настільки ж логічним можна вважати рух наділеного владою суб'єкта у зворотному напрямку, коли

керівники покидали владні посади, але оволодівали культурою і методами впливу на людей, які властиві лідерству. Однак зміна управлінського стилю для людини є досить складною, оскільки існує певна домінанта в управлінському процесі, наявність постійно відтворюваних одиничних і полярних за своєю спрямованістю елементів керівницького і лідерського стилів, які відображаються на соціальному обличчі людини.

Метою кожного керівника, як і лідера, є досягнення ефективності у дорученій йому сфері, але механізм впливу є різним. Адміністратор впливає на ситуацію наказом. Лідер замість цього вкладає у спілкування з підлеглими частину свого “я”, поважаючи при цьому ціннісні орієнтації, настрої підлеглих, їхні життєві принципи, обертаючи їх на користь справи. Завдяки цим зусиллям в будь-якому за обсягом середовищі формуються психологічні відносини, за яких певне коло осіб має можливість природно впливати на поведінку інших людей, тобто цей вплив сприймається підлеглими добровільно. У цій природності сприйняття впливу і визначаються основи авторитету.

Лідер не обов'язково має бути фігурою, яка відчужена від офіційних правлячих структур, і виступати як перша особа в опозиції. Навпаки політичне лідерство може бути особливим стилем і рівнем управління державою. У цьому випадку управління буде не просто пануванням, а таким, що дозволяє розраховувати на визнання і добровільне виконання наказів.

У соціально-політичному аспекті лідерства висвітлюється основа політичного авторитету. Тут вже не таким актуальним є протиставлення керівника і лідера, оскільки при дослідженні реального політичного процесу виявляється, що світ політичних лідерів, які є такими за своєю природою, якостями, здібностями, і світ реальних політичних лідерів не тотожні. В соціально-політичному аспекті з'ясовується, чому різні особи, навіть не придатні для виконання ролі політичного лідера, опиняються на місці лідера; чи залежить домінуючий тип лідерства від конкретно-історичних особливостей суспільства.

Ще давні політичні мислителі поставили питання: “Хто має керувати державою, бути виразником волі народу?” У відповіді на нього вагоме місце займають концепції політичного авторитету. Наприклад, марксистській політичній теорії

властивий класовий підхід до суспільних перетворень. В цьому ж дусі вона трактує і природу політичного авторитету. Згідно з нею, авторитетно все те, що через класову боротьбу веде до перетворень. При чому в перший період існування владі потрібні авторитарні методи впливу, які ніби освячуються політичним авторитетом. У політичній практиці суспільств, які обрали соціалістичний шлях розвитку, утворювалися тоталітарні й авторитарні режими, які проводили політику “уособлення”. Згідно з нею, особи, що займали керівні посади в державних структурах, були для підлеглих не особистостями, а в першу чергу представниками конкретних суспільних кіл: комуністичної партії, робітничого класу тощо. Політичний авторитет керівника залежав не від його особистого потенціалу, а в більшості від того, наскільки правильно він виражав делеговану йому “уособлену волю” партії.

Інший підхід до політичного авторитету суб’єктів міститься у концепції німецького політолога М. Вебера, який стверджує, що основою політичного авторитету є не класові, а індивідуальні інтереси, цінності й норми окремого суб’єкта політичної діяльності, тобто кожен “уособлює” самого себе.

Однією з центральних проблем історії політичної думки є проблема потенціального лідерства, тобто хто може мати шанс стати політичним лідером, а хто ні. Своєрідними полюсами розв’язання цієї проблеми є такі позиції: керувати у політичній сфері можуть і повинні всі (“кожна кухарка може керувати державою”); у суспільстві є завжди коло особливих людей, які, перш за все через свої особистісні якості, здібності, а також через ситуативні умови необхідні суспільству і соціально призначені для здійснення керівних політичних функцій.

2 Основні концепції лідерства

Проблема політичного лідерства стала предметом роздумів ще у давні часи. В образі досконалої держави Платона правителями є філософи. Право філософів на панування Платон пояснює їхньою здатністю бачити світ ідеального буття і, керуючись ним, вносити в реальний світ елементи ідеального.

Головна умова, за якої людина отримує право на владу, вважав Платон, це володіння істиною та її постійне пізнання.

Аристотель вважав, що на ранніх етапах розвитку суспільства лідерами (правителями) ставали найстарші і найдосвідченіші представники роду. Пізніше право панувати отримує той, хто є найрозумнішим.

Середньовічні мислителі (Аврелій Августин, Фома Аквінський) пояснювали право монарха на панування божою волею. Але правитель, який не дотримується божих вимог до нього, втрачає право бути лідером і повинен бути замінений.

В епоху Відродження найбільш визначними були погляди на лідерство Н. Макіавелі. В його трактаті “Государ” пояснюється, яким повинен бути правитель. Він має поєднувати у собі якості лева (сила) і лисиці (хитрість), не бути обмеженим ніякими правовими нормами, релігією або власним словом. Потреби та інтереси держави – це єдине, чим повинен керуватися лідер.

У Новий час глибокі теоретичні дослідження про роль лідера в історії були здійснені Гегелем. Він вважав, що цілі великих лідерів, яким вони віддають усю наснагу, містять момент загального, цілі історичних переходів, які відбуваються в їхній час. Лише на перший погляд може здаватися, що історичні події – це результат творчості великих особистостей, насправді ж їхній приватний інтерес нерозривно пов’язаний з проявами загального. Цей підхід отримав подальший розвиток у марксизмі, який виходив з того, що власне поява видатних лідерів і результати їхньої діяльності є історичною необхідністю, яка додається випадковістю вибору лідера. Проте, якщо його усунути, з’явиться попит на його заміну, і така більш або менш вдала заміна з часом знайдеться.

В сучасній політології у намаганнях пояснити політичне лідерство домінують кілька концепцій. Однією з них є *теорія рис лідера*. Вона склалася на початку ХХ ст., а її прибічники дотримуються того, що висунення людини до політичних лідерів зумовлено її особливими якостями. Саме їх і треба досліджувати. Виходячи з цього лідерство пояснюється ними як особливий соціально-психологічний феномен.

Значне місце в сучасній науці посідає *теорія ситуативності*, яка формувалася на висновках про те, що необхідність будь-якого лідерства визначається часом, місцем та

обставинами. Сам факт виникнення і становлення політичного лідера прямо пов'язаний з різкими поворотами історії, війнами, революціями, кризовими ситуаціями. Вони створюють необхідні умови для висунення на лідерські позиції осіб, які у повсякденному житті лишилися б непоміченими. Англійський вчений Дж. Шнейдер виявив, що кількість видатних воєнних лідерів країни була пропорційна кількості конфліктів, в яких брала участь нація. А. Мерфі стверджував, що лідерство – це не властивість індивіда, а випадковий фактор, коли певна ситуація потребує певного типу дій і лідер виступає засобом вирішення існуючої проблеми. Цей підхід виявив необґрунтованість ідеї про існування універсальних лідерських рис. Тип і стиль лідерства багато в чому залежить від характеру поставленого завдання. Таким чином, виникнувши у середині ХХ ст., ситуативний підхід значно відтіснив домінуючу у той час теорію рис.

Теоретичні розробки теорії рис і ситуативного підходу сприяли появі *особистісно-ситуативних концепцій*, які розглядали політичне лідерство як єдність двох факторів: 1) особисті риси лідера (компетентність, мотивація поведінки, психологічні риси); 2) особливості політичної ситуації, сутність завдань, які стоять перед лідером, особливості використання ресурсів, необхідних для вирішення цих завдань, якість відносин лідера з його прибічниками. В межах особистісно-ситуативних концепцій виникає теорія “кредиту довіри”, яка вивчає динаміку оцінення діяльності лідера його прихильниками. В межах “кредиту довіри” лідер отримує права на нестандартні рішення і дії. У випадку втрати кредиту довіри обов'язково відбудеться заміна лідера.

Подальший розвиток теорій політичного лідерства викликав появу *факторно-аналітичної концепції*, в межах якої було визначено основні фактори природи політичного лідера:

- 1) особистість і походження лідера, а також процес, завдяки якому він став лідером;
- 2) характерні риси груп та індивідів, якими керує лідер;
- 3) характер взаємовідносин між лідером і тими, ким він керує;
- 4) умови, в яких здійснюється керівництво;
- 5) результати взаємодії між лідером і його прибічниками.

Серед багатьох концепцій лідерства особливе місце займають *мотиваційні теорії*. Ще з давніх часів люди намагалися усвідомити причини прагнення до влади. Однак мотивація політичного панування розкривалася авторами давнини, середньовіччя і нового часу здебільшого через особисті (біографічні) обставини, які спонукали людину до боротьби за лідерство. Політична думка сучасності сформувала узагальнені погляди про мотиви політичного лідерства як явища складного і суперечливого. Майже всі вони беруть початок з праць мислителів XIX-XX ст., серед яких слід назвати Ф. Ніцше, З. Фрейда, Е. Фрома, Г. Лебона.

Ніцшеанська концепція оснований на необхідності формування найвищого біологічного типу – надлюдини, яка має здібності панування і тільки вона має на це право. Проявом крайнього психологізму у розумінні природи лідерства є концепція психоаналізу З. Фрейда. На його думку, політичне лідерство – це сфера прояву пригніченого лібідо (несвідомий сексуальний потяг). Відбувається перенесення енергії потягу на будь-яку діяльність, зокрема, панування, творчість. Нервові напруження компенсуються прагненням до влади, володіння значними владними повноваженнями, що дозволяє індивіду позбавитися різних комплексів, пов'язаних з фізичними недоліками, зовнішністю та іншим. Згідно з поглядами німецького дослідника Е. Фрома, сучасна цивілізація розвиває у людини ірраціональну потребу бути слабкою і безвольною, що супроводжується, з іншого боку, розвитком прагнення правити і панувати над іншими. Ці дві тенденції створюють два боки авторитарного характеру суспільства. Е. Фром і його прибічники дійшли висновку, що у сучасному західному суспільстві (середина XX ст.) більші шанси на успіх має лідер авторитарного складу, який надає особливого значення символічним ознакам влади, ритуалам, які прив'язують громадян до політичної віри. Розглядаючи мотиваційні проблеми лідерства, Г. Лебон відмовляє більшості лідерів в інтелектуальних здібностях, вважаючи, що політична кар'єра складається за допомогою імпульсивності і нерозбірливості мас (натовпу), а також організаторських зусиль власне лідерів та їх прибічників, тоді як мудрість і проникливість веде до сумнівів і бездіяльності.

Американський дослідник А. Маслоу у своїй роботі доводив, що ефективність лідерської діяльності залежить від того, наскільки лідер здатен впливати на мотивацію його прибічників, на їхнє бажання ефективно виконувати роботу і відчуття задоволення своєю роботою. Для лідера важливо, щоб задовольнялася потреба підлеглих у самоповазі, престижності власної роботи і статусу.

Використовуючи ці мотиваційні теорії, сучасна політична наука виділила ряд елементів мотивації сучасного політичного лідера. Серед них: 1) прагнення до різноманітних привілеїв, які надає владний статус; 2) прагнення до задовільнення власних амбіцій, претензій, бажання популярності; 3) патологія особи, тобто відчуття насолоди від керування людьми, розпорядження їхніми долями; 4) прагнення подолати комплекс неповноцінності, що сформувався на базі фізичної або розумової недостатності; 5) бажання змінити політичну ситуацію в інтересах народу, захистити загальнолюдські цінності, зробити добро.

3 Функції та якості політичного лідера

Політичний процес у своєму розвитку проходить ряд етапів. Відповідно до них функції лідера можна подати у вигляді певних етапів його діяльності. Перша функція – діагностична. Вона полягає в авторитетному, точному і своєчасному оціненні ситуації в суспільстві або групі. Друга – функція формування лінії поведінки. На цьому етапі лідер визначає політичну стратегію, яка вирішуватиме проблемну ситуацію, в інтересах певної групи. Третя – мобілізуюча функція, виконання якої передбачає, що лідер добивається підтримки групою запропонованого ним плану дій. Ці функції можна назвати відповідно *діагностичною, політико-формуючою і політико-здійснюючою*. Всі вони притаманні як лідерам, які займають ключові посади у структурі державної влади, так і лідерам суспільно-політичних організацій і рухів.

Кожен політичний лідер прагне до успіху у своїй діяльності. Досягнення його можливе за допомогою здійснення ряду функцій. Зокрема, конструктивної, організаційної, координаційної та інтегративної.

Конструктивна функція – вираження інтересів певної групи або суспільства у політичній програмі. Вона повинна орієнтуватися на задоволення інтересів більшості суспільства, але за умови, що вони не будуть зачіпати інтереси інших суспільних груп. Ця установка нечасто може бути повністю реалізована на практиці, але вона є умовою успіху лідера.

Організаційна функція полягає у формуванні кадрів, об'єднанні прихильників, створенні системи керування, плануванні політичних процесів і дій. Лідер формує апарат, розподіляє в ньому обов'язки, створює умови для виховання, висунення й призначення керівників, контролює відносини між ними, орієнтує їх на певний напрямок дій (досягнення компромісу або рішучу зміну політики).

Координаційна функція включає в себе дії з узгодження напрямків діяльності інститутів влади, політичних установ. Лідер повинен приводити їх рішення і політичний вибір у відповідність до суспільної думки і прийнятої у суспільстві системи цінностей.

Інтегративна функція – узгодження і згуртування різних груп інтересів на основі спільної ідеї, спільних цінностей та ідеалів. Наявність високого ступеню соціальної напруги у суспільстві свідчить про низьку реалізацію політичними лідерами інтегративної функції.

Для того, щоб зайняти лідируючі позиції в умовах політичної конкуренції, людині необхідні ще й певні психологічні й соціальні якості, а також сприятливі суспільно-політичні умови і події. Без сумніву, володіння необхідними для лідера якостями і рисами сприяє формуванню стійкої довіри серед прибічників і послідовників, а також зміцненню достатнього рейтингу довіри з боку широких народних мас. Проте, риси лідера слід розглядати не окремо від соціального-політичного процесу, а в тісному зв'язку з ним, в контексті політичної обстановки.

Набір індивідуальних рис та якостей змінюється залежно від історичних епох, особливостей кожної держави, певної політичної обстановки. Слід також звернути увагу на численні історичні факти, коли політичними лідерами держав ставали, та і сьогодні стають, звичайні „сірі” особистості, які не володіють яскравою індивідуальністю і неординарними здібностями. Серед

якісних рис, які переважають у більшості політологічних концепцій ХХ століття, названі такі: 1) далекоглядність – вміння сформулювати контури і завдання організації; 2) вміння визначати пріоритети – здатність розрізняти, що необхідно, а що просто важливо; 3) стимулювання послідовників за допомогою їхнього визнання і винагороди за успіхи; 4) “політичне чуття”, здатне розуміти потреби власного оточення і владних осіб; 5) стійкість – непохитність перед опонентом; 6) харизма або привабливість – дещо, що не піддається визначенню, але приваблює людей; 7) здатність йти на ризик в таких питаннях, як передавання владних повноважень послідовникам; 8) гнучкість – здатність відгукуватися на нові ідеї і досвід; 9) рішучість, твердість, коли цього потребують обставини.

До того ж шлях до політичного успіху пов’язаний ще й з такими якостями лідера, як цілеспрямованість, відповідальність, надійність, інтелект, прагнення до знань, компетентність, контактність, вміння пристосовуватися до відповідних ситуацій, організаторські здібності.

4 Типологія політичного лідерства

Намагаючись проаналізувати феномен політичного лідерства, представники найрізноманітніших політологічних шкіл частіше за все не обходять стороною питання про типологію політичного лідерства. І це не випадково. Адже, по перше, використання певної класифікації дає необхідну базу для зіставлення його з іншими лідерами. По-друге, розмежування різних типів політичних лідерів дозволяє краще зрозуміти, як, через які особливості (індивідуальні, соціально-психологічні, історико-культурні) певна людина стає неординарним суб’єктом політичного процесу в конкретному суспільстві. По-третє, класифікація політичного лідерства допомагає краще зрозуміти особливості певних форм політичної участі людей і політичного процесу в цілому.

Класифікацію політичних лідерів можна будувати на основі різних критеріїв. Можна розмежовувати види лідерства за групами лідерів формальних, чия діяльність пов’язана зі встановленими правами керівника, та неформальних, які

виникають на базі особистих взаємин учасників групи та індивідуального авторитету. Розділення груп лідерів залежно від *масштабів діяльності* включає загальнонаціональний і регіональний види лідерів; за критерієм конкретних *форм політичної участі*: лідери держави, партійні лідери, лідери страйкового руху тощо.

За *змістом діяльності* лідерів класифікують на: натхненників, що розробляють і пропонують програму поведінки; виконавців, які організують виконання даної програми; та лідерів, що є водночас і виконавцями, і творцями. За *стилем діяльності* лідери є: авторитарні, демократичні і “ті, хто не втручається”. При цьому вважається, що авторитарний лідер вимагає монопольної влади, одноосібно визначає і формулює цілі та способи їхнього досягнення, контролює зв’язки між членами групи, підвищує активність підлеглих адміністративними методами, загрозами покарання. Демократичний лідер, навпаки, тактовний, об’єктивний у стосунках з членами групи, ініціює максимальну участь кожного, не концентрує відповідальності, а прагне її розподілити між усіма членами групи, створює атмосферу співробітництва. Лідер-“той, хто не втручається” прагне уникнути розв’язання проблем самотійно, перекласти відповідальність на підлеглих, уникає конфліктів, намагається не втручатися у хід діяльності групи.

За *характером діяльності* виділяють лідерів універсальних, які постійно проявляють лідерські якості, і ситуативних, які демонструють подібні риси лише у певних ситуаціях, умовах.

Одним з основоположних варіантів типології політичного лідерства є класифікація, *запропонована М. Вебером*. Три основні виділені при цьому типи лідерства – традиційне, раціональне і харизматичне – відповідають типам легітимного панування. Традиційне лідерство спирається на механізм суспільних традицій, силу звички, які спираються на святість традицій і владу, що передається у спадок. Право на панування лідер отримує через власне походження. Цей тип лідерства притаманний традиційному суспільству, в основі якого знаходиться авторитет нравів і звична орієнтація на їхнє дотримання. Традиційний тип лідерства зберігся і сьогодні. До нього можна віднести королівську владу у таких країнах, як Саудівська Аравія, Оман, Кувейт, Бахрейн та ін.

Раціональне лідерство спирається на уявлення про законність порядку обрання лідера та отримання ним певних владних повноважень. Його влада базується на правових нормах, що визнані в усьому суспільстві. Компетенція кожного носія влади чітко обмежена конституцією і нормативно-правовими актами. У власній діяльності він підкоряється і керується законом. У сучасному світі цей тип лідерства переважає у західних країнах світу і демократичних режимах.

Харизматичне лідерство спирається на особистий, духовний вплив. У традиційному значенні харизматичний лідер – це священна людина, що полегшує страждання віруючого, пророк, слово якого хвилює серця. В наш час, за М. Вебером, харизматичне лідерство притаманне вождям, що здатні зачарувати маси і стати об'єктом їхньої любові. Такі здібності були притаманні А. Гітлеру, В. Леніну, І. Тіто, Ш. де Голлю. Харизмою слід називати певні якості людини, які визнаються незвичайними і оцінюються послідовниками як надлюдські або недоступні іншим людям, вони розглядаються як взірець. Носії харизми відрізняються від інших людей, вони ні на кого не схожі. Проте жоден пророк, воїн або революційний лідер не може уникнути необхідності доводити свої здібності, якщо він хоче отримати довіру інших людей. Тому можна виділити ознаки, що дозволяють виявити у людини надзвичайні здібності, харизму:

1) наполеглива діяльність, яка супроводжується великою енергією і завзятістю. Людина, яка постійно висловлює одні й ті самі ідеї, повторює рухи, сприймається як така, що цілком поглинула у справу і має рішучість йти до переможного кінця;

2) щирість, відповідність між словами і справами; віра у власні твердження і переконаність у необхідності їхньої реалізації;

3) сприйняття послідовниками надприродності лідера. Підвести публіку до такого висновку можна за допомогою дива, надзвичайних перемог, здійснення неможливого. Поки харизматичний лідер діями підтверджує власну надзвичайність, він користується довірою мас.

Враховуючи історичний досвід існування тоталітарних режимів ХХ ст., можна виділити ще один тип лідерства – ідеократичний. Саме у всевладній ідеології тоталітарного режиму, а не у праві, традиції і не в харизмі вождя знаходить

обґрунтування лідерство. До групи лідерів ідеократичного типу належать ті, хто безпосередньо залучений до панівної ідеології, партії, церкви та інших організацій, які продукують, розвивають і захищають цю основу тоталітарного режиму. До такого типу політологами відноситься лідерство Л. Брежнєва.

Один з цікавих варіантів типології політичного лідерства був запропонований американським фахівцем з психології, професором М. Херманн. Він передбачає, що для розгляду феномена лідерства варто брати до уваги чотири основні моменти: характер самого лідера, властивості його послідовників, взаємозв'язок між лідером і його послідовниками, конкретну ситуацію. Розкриття всіх чотирьох моментів відображено у кількох основних *типах-іміджах лідера*: “прапорносець”, “служитель”, “торговець”, “пожежник”.

Лідеру-“прапорносецю” притаманні власне бачення дійсності, прагнення до кардинального перетворення існуючої політичної системи, здатність визначити характер, темп політичних подій.

Образ лідера-“служителя” – це імідж політика, який прагне постійно виступати в ролі виразника інтересів своїх послідовників, виборців. На практиці лідери такого типу найбільш схильні до популізму, керуються тим, чого від них чекають, сподіваються почути, у що вірять і чого безпосередньо потребують виборці.

Лідер-“торговець” прагне переконати своїх послідовників у такий спосіб, як продавець товару намагається переконати покупця купити цей товар. Прибічники ніби купують плани й ідеї лідера, втягуються у їхню реалізацію.

Лідери-“пожежники” реагують на питання і проблеми, вже поставлені перед ними реальністю, відгукуються на події, вже породжені певною ситуацією.

Більшість політичних лідерів поєднує у собі усі чотири образи, намагається не зловживати жодним з них. Але різні лідери використовують певний образ частіше за інші і на певному етапі він починає сприйматися оточенням майже як єдиний. Так було, наприклад, з М. Горбачовим в останні роки його правління, коли за ним утвердився образ лідера, який не передбачає події, а йде за ними, намагається розв'язати проблеми, вже поставлені

життям, який постійно відстає від реальності, а не випереджає її, тобто лідера-“пожежника”. У цілому ж виділення домінуючого образу лідера є досить відносним, припустимим лише стосовно окремих етапів його діяльності, певних ситуацій. Отже, ця класифікація дозволяє простежити трансформацію образу політичного лідера відповідно до змін політичної реальності, помітити позитивні або негативні наслідки цієї трансформації.

5 Особливості політичного лідерства в Україні

Профіль українського лідера можна побачити в переліку характеристик, визнаних респондентами важливими, а саме: “чисті руки”, високі моральні якості, уважне ставлення до людей, організаційні здібності, патріотизм (державницька позиція), чіткі політичні орієнтації, багатий життєвий досвід. Цей перелік відповідає судженням українського політолога С. Недбаєвського, який стверджує, що саме моральний аспект є вирішальним при розробленні іміджу українського політичного лідера. Проблеми моральності, внутрішньої етики людини є головними для української культури і ментальності. Взагалі проблема моральності поведінки влади традиційно перебуває на першому плані в країнах із складним соціально-економічним становищем.

Український народ має певні сформовані в свідомості стереотипи, які стали визначальними у створенні моделі ідеального лідера. Першою етичною установкою українців щодо політичного лідера є *доброчинність* правителя. Якщо західний громадянин вважає, що правильна побудова суспільства і досконалі закони є вирішальним фактором правильної поведінки посадовців, то українець віддає перевагу моральності лідера, завдяки якій можна гідно вийти з багатьох випробувань владою. Ця установка включає певний перелік рис чи моральних орієнтирів, які мають бути у добродесного лідера. По-перше, це *скромність*. Вона виключає можливість серйозної популярності лідера, який відверто демонструє розкіш. По-друге, *байдужість до почесей* також вважається необхідною рисою лідера. По-третє, такі характеристики, як *людяність, простота, доступність*, залишаються дієвими на всьому просторі колишнього СРСР, особливо в слов'янських країнах. Йдеться про здатність лідера не ототожнювати себе із зовнішніми атрибутами влади, просто спілкуватися з людьми, уважно ставитися до них. У цьому контексті цінується також *однакова повага лідера до всіх громадян*, незалежно від їхнього соціального статусу. В українській масовій свідомості живе уявлення про *справедливого* лідера.

Наступним важливим стереотипом українського металітету стосовно образу політичного лідера є ідея *покликаного* лідера. Його ознаками є: енергійність, здатність заряджати життям (виражена харизма, що проявляється у внутрішній активності), поєднання імпульсивності зі стриманістю (така людина дивиться далеко вперед, однак робить за один раз не більше одного кроку), внутрішня логіка (лідер не потребує схвалення та великої кількості радників), “інстинкт” лідера (чуття, котре дозволяє безпомилково орієнтуватись у політичному просторі, обираючи правильні засоби для реалізації своєї політики і приймаючи правильні рішення), безкомпромісність у всьому, що стосується суттєвих сторін його політичного життя (в інших справах його політика є поєднанням гнучкості і незалежності), повнота життя (ототожнює себе зі своєю політичною діяльністю); діяльність, підпорядкована єдиній меті, яку він трактує як сенс життя (відмова від політичної місії рівнозначна втраті сенсу життя).

Третьою дієвою етичною установкою, що має суттєве значення для побудови портрету політичного лідера, є тема *жертвовного* лідера, для якого найголовніше в житті – інтереси країни, народу.

Політолог Д. Богуш звертає увагу на різницю менталітету українців і росіян. Він вважає що для росіян важливе значення в образі лідера має яскравість, сила подачі, незвичність кандидата. Для українців – це лише тло, а змістом є тільки переконливі аргументи. Український громадянин цікавиться тим, чого насправді хоче лідер, хто підтримує його фінансово і яку користь матиме конкретна сім'я від його діяльності.

Найбільш відомими українськими лідерами є керівники партій, місцевих органів влади, працівники виконавчої влади, а також теперішній і колишні президенти країни. Усіх президентів, від Л. Кравчука до В. Ющенка, як лідерів країни слід віднести до раціонально-легального типу лідерства. Однак шлях першого президента Л. Кравчука до посади Голови Верховної Ради України (лідера Української республіки в межах СРСР) є суто ідеократичним лідерством. Із розпадом Радянського Союзу багато політичних лідерів змінило свої погляди, пристосовуючись до нових реалій. Це, зокрема, стосується і Л. Кравчука, який був обраний президентом не завдяки власній популярності і видатним лідерським якостям, не через підтримку його програми, а через відсутність альтернативи і страх приходу до влади В. Чорновола або Л. Лук'яненка. Тоді як обставини приходу до влади президента В. Ющенка містили певні елементи харизматичного лідерства, що зникли з отриманням ним владних повноважень.

Українська внутрішньополітична діяльність не відрізняється значною популярністю регіональних лідерів серед населення країни. Це можна пояснити незначною віддаленістю регіонів від центру, перевагою Києва над провінціями у всіх сферах політичного і суспільно-економічного життя, слабкістю регіональних політичних еліт у зв'язку з масовим відтоком найбільш яскравих представників до столиці. За роки незалежності список регіональних лідерів, які отримали всеукраїнську відомість, невеликий. Серед них можна назвати киян: І. Салія, Л. Косаковського, О. Омельченка; донетчан:

В.Щербаня, М. Поживанова, В. Януковича; харків'янина Є.Кушнар'ова, кримчанина Л. Грача, представників Дніпропетровська П. Лазаренка, Ю. Тимошенко.

Висновки

Таким чином, політичне лідерство є однією з форм міжособової взаємодії для вирішення спільних завдань. Центром цієї взаємодії є влада, за яку лідер веде боротьбу, а у випадку володіння нею намагається її закріпити. Лідерство включає до себе такі основні елементи: лідер, його послідовники, навколишні умови і характер завдання. У суспільно-політичному житті поняття “лідер” часто ототожнюють з поняттям “керівник”, хоча між ними є певна різниця, тому що керівництво пов'язане з управлінням певною організацією або певними політичними процесами, а лідерство може здійснюватися і поза цими ситуаціями. Проте реальна політична практика частіше поєднує функції лідера і політичного керівника. Політичне лідерство є важливим компонентом політичного процесу, існування якого обумовлене об'єктивними потребами організації і регулювання суспільно-політичного життя. Шлях до політичного лідерства передбачає наявність у особистості відповідних рис та якостей, які розглядаються в контексті політичного процесу. Сприйняття політичних лідерів українським народом засновано на пріоритеті у свідомості населення моральних якостей лідера над прагматичними. Проте переважна більшість сучасних політичних лідерів країни є раціонально-легальними, які керуються у своїй діяльності власними потребами, прагматичними інтересами в умовах жорсткої конкуренції за владу.

Контрольні питання

- 1 Визначте зміст поняття “політичний лідер”.
- 2 Яке значення має політичний лідер для суспільства?
- 3 Визначте зміст понять “лідерство” і “керівництво”.
- 4 В чому полягають спільні та відмінні риси лідерства і керівництва?
- 5 Дайте характеристику авторитету.
- 6 Що виступає соціально-психологічною основою лідерства?
- 7 На чому базується соціально-політичний авторитет?
- 8 Що таке політика “уособлення”?
- 9 Як історично змінювалися погляди на політичне лідерство?
- 10 Розкрийте зміст ситуативної теорії лідерства.
- 11 Як розглядається лідерство в теорії “кредиту довіри”?
- 12 Які основні характеристики особистісно-ситуативних концепцій?
- 13 В чому полягає природа політичного лідерства?
- 14 Які причини прагнення людини до лідерства ?
- 15 На які етапи можна поділити діяльність політичного лідера у вирішенні певної проблеми?
- 16 Які функції повинен виконувати лідер для забезпечення власного успіху?
- 17 В чому складність реалізації конструктивної функції політичного лідера?
- 18 Якими особистими якостями повинен володіти політичний лідер?
- 19 Які критерії класифікації лідерів вам відомі? Які типи лідерів їм відповідають?
- 20 Розкрийте зміст традиційного, харизматичного і легального лідерства. Хто автор цієї класифікації?
- 21 Дайте характеристику ідеократичного політичного лідерства.
- 22 Назвіть сучасні психологічні образи політичного лідера.
- 23 Які якості політичного лідера підтримуються населенням України?
- 24 Що впливає на вибір українцями бажаних характеристик політичного лідера?

Список літератури

- 1 Карасев В.И. Феномен политического лидера. – Воронеж: МОДЭК, 2000. – 176 с.
- 2 Конфисахор А. Г. Психология власти. – 2-е изд., перераб и доп. – С.Пб.: Питер, 2004. – 235 с.
- 3 Корсак К. XXI століття – занепад класичного лідерства // Віче. – 2003. – № 4. – С. 67-69.
- 4 Кретов Б. Современные западные концепции лидерства // Социально-гуманитарные знания. – 2000. – № 4. – С. 75-84.
- 5 Ложкин Г. Лидерство: история и современность // Персонал. – 2001. - № 2. – С. 44-49.
- 6 Панарин А.С. Політологія: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – Раздел VI. Политическое лидерство и политический стиль. – М.: “ПБОЮЛ С.М. Грачев”, 2001. – 448 с.
- 7 Пахарев А.Д. Политическое лидерство и лидеры. – К.: Знание, 2001. – 270 с.
- 8 Политологический энциклопедический словарь. – М., 1993. – С. 156.
- 9 Политология: Учеб. пособие для вузов / Сост. и ред. Н. Сазонова. – Гл. XIII. Политическое лидерство. – Харьков: Фолио, 2001. – 831 с.
- 10 Политология: Учеб. пособие / Под ред. С.А. Матвеева. – Тема 5. Субъекты политики. – Харьков: Одиссей, 2002. – 336 с.
- 11 Траверсе О. Семантичне поле понять “політичне лідерство” чи “керівництво” в політології // Політичний менеджмент. – 2005. – № 3. – С. 128-136.
- 12 Херманн М. Дж. Стили лидерства в формировании внешней политики // Полис. – 1991. – № 1. – С. 91-92.
- 13 Щербинина Н.Г. Теория политического лидерства: Учеб. пособие – М.: Весь Мир, 2004. – 182 с.
- 14 Школяр М. Психологічні аспекти формування іміджу політика // Політичний менеджмент. – 2004. – № 4. – С. 69-76.

М.Є. Целуйко

ПОЛІТИЧНЕ ЛІДЕРСТВО

Конспект лекцій

з дисципліни

«ПОЛІТОЛОГІЯ»

Відповідальний за випуск Целуйко М.Є.

Редактор Решетилова В.В.

Підписано до друку 25.05.07 р.

Формат паперу 60x84 1/16 . Папір писальний.

Умовн.-друк.арк. 1,25. Обл.-вид.арк. 1,5.

Замовлення № Тираж 300. Ціна

Видавництво УкрДАЗТу, свідоцтво ДК № 2874 від 12.06.2007 р.

Друкарня УкрДАЗТу,
61050 , Харків - 50, пл. Фейєрбаха, 7